

Købte Frederik VIII sig en regeringsleder for et slotskapel?

Af Jens Wendel-Hansen

Den 1. november 1910 blev Ledreborg Slotskapel indviet som katolsk kapel.¹ Det skete i stilhed, stod der i aviserne, men det gik ikke mere stille for sig, end at lokalaviser fra alle dele af landet og af alle politiske observationer mente historien vigtig nok til at meddele deres læsere.² Den konservative avis *Nationaltidendes* lidt længere skildring begyndte desuden med at fastslå, at "Hermed er en i sin Tid, navnlig naturligvis i kirkeligsindede Kredse, meget omtalte [sic] Affære bragt til en, i hvert Fald foreløbig, Afslutning".³

Denne beskrivelse havde sin bund i den aftale, der i 1898 var indgået mellem tidligere biskop og daværende konservativ kultusminister H.V. Styhr og lensgreve Ludvig Holstein-Ledreborg, der ejede Ledreborg Slot og dermed

¹ Jeg vil gerne takke lektor ved Københavns Universitet Jes Fabricius Møller for den fornødne opfordring til at få denne artikel skrevet. Tak desuden både til ham og til professor i kirkeret ved Roskilde Universitet Lisbet Christoffersen for konstruktive kommentarer til artiklen. Tak også til Tobias Mortensen fra Lejre Bibliotek og Arkiv for klargørelsen af, hvad der kunne findes (og navnlig ikke findes) i Lejre Lokalhistoriske Arkivs samlinger.

² Eksempler: *Ringsted Folketidende*, 3. november 1910, s. 3. *Holbæk Amts Venstreblad*, 3. november 1910, s. 2. *Horsens Folkeblad*, 3. november 1910, s. 2. *Østsjællands Folketidende*, 4. november 1910, s. 2. *Ribe Stifts-Tidende*, 3. november 1910, s. 2. *Viborg Stifts-Tidende*, 3. november 1910, s. 2. *Lolland-Falsters Folketidende*, 4. november 1910, s. 2. *Fredericia Social-Demokrat*, 3. november 1910, s. 2.

³ *Nationaltidende*, 3. november 1910, s. 1

kirken. Aftalen manifesterede sig i kongelig resolution af 31. oktober 1899. Med denne resolution blev slotskapellet nedlagt som sognekirke med den begrundelse, at det i et land med religionsfrihed forekom utidigt at tvinge en katolik til at holde luthersk gudstjeneste i sine bygninger. Den første betingelse for bortfaldet af forpligtelsen til at holde luthersk gudstjeneste i slotskapellet lød: "Lensbesidderen forpligter sig og efterfølgende Besiddere af Grevskabet til aldrig at anvende Kapellet til romersk-katholsk Guds-tjeneste".⁴

Historien havde skabt en vis opmærksomhed.⁵ I 1909 blev imidlertid denne betingelse ophævet ved kongelig resolution af 25. oktober.⁶ Holstein-Ledreborg var den 16. august tiltrådt som konseilspræsident, men sad nu på lånt tid. Han var den 22. oktober blevet mødt med et mistillids-votum fra Folketinget, havde om formiddagen den 23. oktober på denne baggrund indgivet sin demissionsbegæring til kongen på Fredensborg Slot og gik af som konseilspræsident den 28. oktober.⁷

Når lensgreven havde magtet at kunne ophæve betingelsen om, at kapellet ikke måtte indrettes til romersk-katolsk gudstjeneste, så forbandt hans gode ven og tidligere amerikanske gesandt i Danmark, Maurice Francis Egan, i sine erindringer fra 1919 entydigt dette med én bestemt situation:

I 1909, i Krisens Dage, paatog han [lensgreve Ludvig Holstein-Ledreborg] sig at danne et Kabinet for at faa Forsvarsloven sat igennem i Rigsdagen; men han stil-

⁴ *Love og Expeditioner vedkommende Kirke- og Skolevæsen* 1899-1900, s. 201 (hele resolutionen s. 200-203).

⁵ *Social-Demokraten*, 22. juli 1898, s. 2.

⁶ *Love og Expeditioner vedkommende Kirke- og Skolevæsen* 1909, s. 268.

⁷ *Nationaltidende*, 23. oktober 1909, 3. udgave, s. 1.

lede Kongen én Betingelse, nemlig, at han vilde have Lov at gøre med sit Kapel, hvad han vilde.⁸

Med andre ord skulle lensgreve Holstein-Ledreborg altså have tinget med kongen om betingelserne for at tiltræde posten som konseilspræsident den 16. august 1909 og for sit ja have fået lov til at indvie sit slotskapel til katolsk messe.

Det er unægtelig en god anekdote, og det er formodentlig også grunden til, at den har fundet vej til for eksempel Maurice Francis Egans erindringer. Der foreligger imidlertid ikke, så vidt jeg kan se, noget egentligt bevis. En gennemgang af registranter for Ledreborg-arkivet på Lejre Lokalhistoriske Arkiv og Ledreborg Godsarkiv samt søgninger i Rigsarkivets samlinger, har ikke givet noget resultat.⁹ Det er dog næppe heller underligt. At der ikke foreligger nogen officiel aftale om et sådant anliggende, er naturligt nok, men der er ikke indtil nu lagt noget bedre til grund end netop denne ti år yngre anekdote.

Således har den tidligere litteratur om Holstein-Ledreborgs korte regeringstid heller ikke fæstnet sig ved historien. Litteraturen hæfter sig i det store og hele ved tre punkter i Holstein-Ledreborgs korte regeringstid. For det første udnævnelsen. Her hæfter man sig generelt i litteraturen ved det forhold, at ingen ønskede at påtage sig ansvaret, og at Holstein-Ledreborg endte med at måtte nødes af kongen til at påtage sig regeringsansvaret, så kongen ikke blev nødt til at udnævne en upolitisk konseils-

⁸ Maurice Francis Egan: *Ti Aar nær den tyske Grænse*, København 1919, s. 50, jf. Henrik Denman: *Den katolske kirke i Roskilde 1901-2001*, Roskilde 2001, s. 106.

⁹ Søgninger på "Ledreborg", "Ledreborg slotskapel" og "Holstein-Ledreborg" foretaget på sa.dk. En henvendelse til Ledreborg Slot af 17. juni 2022 er forblevet ubesvaret.

præsident, admiral Andreas de Plessis de Richelieu, og dermed kompromittere parlamentarismen. Ikke mindst majestæten markante overhaling af venstrepolitikerne for at placere ham i den ubekvemme situation taler i den retning.¹⁰ Det er denne begivenhed, der hos Egan knyttes til ophævelsen af klausulen, men denne sammenhæng fremgår ikke i nogle af de historievidenskabelige fremstillinger af begivenheden. Her nævnes hos de fleste, at Holstein-Ledreborg, der flere gange havde afslået opfordringen tidligere, som krav for endelig at sige ja til at danne regering stillede, at den skandaleramte J.C. Christensen blev forsvarsminister, da han efter Holsteins opfattelse var den eneste, der kunne få forsvarslovene igennem. På trods af Alberti-skandalen og det folkelige pres, der derefter var imod Christensen, indvilligede kongen i dette, hvormed han understregede intensiteten af kniben.¹¹ Desuden hæfter Tim Knudsen sig, på grundlag af venstremanden, senere konseilspræsident Klaus Berntsens erindringer fra 1925, ved, at lensgreven desuden stillede som betingelse, at han måtte trække sig, så snart forsvarsforliget var indgået.¹² Hvor disse fremstillinger lader til at indikere, at kongen lettet modtager lensgrevens ja til at danne regering, beto-

¹⁰ Henrik Larsen: art. "Ludvig Holstein (1839-1912, lensgreve)", *Dansk Biografisk Leksikon*, 3. udg. (online), 2011, https://biografiskleksikon.lex.dk/Ludvig_Holstein_-_1839-1912,_lensgreve; Tage Kaarsted: "Frederik 8. og dannelsen af ministeriet Holstein-Ledreborg i 1909", *Historie. Jyske Samlinger* 8 (1968), s. 486-497 (489); Søren Mørch: *25 statsministre*, København 2004, s. 91-92; Svend Thorsen: *De danske ministerier 1901-1929*, København 1972, s. 169.

¹¹ Knud J.V. Jespersen: *Rytterkongen*, København 2007, s. 114; Tim Knudsen: *Statsministeren*, bd. 2, Frederiksberg 2022, s. 132; Kaarsted 1968, s. 494; Poul Smidt: *Fredy. Klemmt kronprins – glemt konge. En biografi om Frederik 8.*, København 2020, s. 431-432; Mørch 2004, s. 92-93; Thorsen 1972, s. 170.

¹² Knudsen 2022, s. 129.

ner Claus Friisberg imidlertid alene kongens fordring på at få forswarets mening om den foreløbige forsvarsskitse ved udnævnelsen, men begrundet dermed heller ikke, hvorfor kongen så faktisk vælger Holstein-Ledreborg og ikke Richelieu.¹³ Ophævelsen af klausulen om slotskapellet er fraværende i alle fremstillinger.

For det andet hæfter man sig i litteraturen ved gennemførelsen af forsvarslovene, hvor skildringen af forholdet mellem kongen og Holstein begrænses til, at kongen var taknemmelig for gennemførelsen, men at han som privatmand og soldat var betænkelig ved forswarets tilstand efter de nye love.¹⁴ Denne fremstilling stammer fra statsrådsprotokollen.¹⁵ Claus Friisberg udelader dog i sin disputats kongens glæde over forliget og fokuserer alene på kongens personlige forsvarspolitiske modstand mod lensgrevens forlig.¹⁶ Ophævelsen af klausulen forbindes heller ikke med denne begivenhed.

Tredje fokus er Holstein-Ledreborgs afgang. Som nævnt gik Holstein-Ledreborg af som konseilspræsident, efter han den 22. oktober blev mødt med et mistillidsvotum i Folketinget. Tim Knudsen, Søren Mørch og Svend Thorsen skriver, at det var Holstein, der fremprovokerede mistillidsafstemningen, fordi han gerne ville hjem. Det samme har jeg selv hævdet.¹⁷ Det understreger opfattelsen

¹³ Claus Friisberg: *Ingen over og ingen ved siden af Folketinget*, bd. II, Varde 2007, s. 772.

¹⁴ Jespersen 2007, s. 116. Se desuden Jeppe Nevers: "Ludvig Holstein-Ledreborg", *Adel. Den danske adel efter 1849*, red. Lars Bisgaard og Mogens Kragssig Jensen, København 2015, s. 85.

¹⁵ Harald Jørgensen: *Statsrådets forhandlinger 1872-1912*, København 1976, s. 618.

¹⁶ Friisberg 2007, s. 772.

¹⁷ Knudsen 2022, s. 137; Mørch 2004, s. 95; Thorsen 1972, s. 176; Jens Lei Wendel-Hansen: "Mistillid anno 1909", *Weekendavisen*, 11. marts 2016, Ideer-sektionen, s. 7.

af det offer, Holstein-Ledreborg følte, han gjorde. Ophævelsen af klausulen nævnes heller ikke i denne forbindelse, skønt det er med denne begivenhed, der er et tidsligt sammenfald med ophævelsen.

Både Tage Kaarsted, Jeppe Nevers, Tim Knudsen, Svend Thorsen og Søren Mørch hævder eller indikerer, at Holstein-Ledreborg samlet set med sin ageren styrkede den parlamentariske statsskik, hvis overholdelse lader til gennem hele forløbet at have været bestræbelsen hos Frederik VIII, så vidt det overhovedet var muligt.¹⁸

Med Claus Friisberg som markant undtagelse tegnes dermed et billede af en konge, der føler sig reddet ud af en politisk krise både ved Holsteins tilkendegivelse om at ville danne regering og ved tilvejebringelsen af forsvarsforliget, skønt han ikke forsvarspolitisk var enig. Det muliggør, at kongen følte, at han stod i taknemmelighedsgæld til lensgreven.

Ophævelsen af klausulen er generelt ikke tilstede i hovedværkerne på området. Kun nævner Svend Thorsen, at kirken nedlagdes i 1899, og at kapellet ”senere [blev] indviet til katolsk gudstjeneste”.¹⁹ Thorsen knytter det dermed ikke hverken tidsligt endsige forklaringsmæssigt til Holstein-Ledreborgs tid som konseilspræsident. Som betaling for udnævnelsen nævnes klausulen alene af Egan, gengives ukommenteret i en gennemgang af slotskapellets historie af Henrik Denman i *Historisk Årbog for Roskilde Amt* fra 2001, ligesom jeg selv i 2016 nævnte den som et rygte i en artikel om Holstein-Ledreborgs regeringsperiode i *Weekendavisen*.²⁰ Det ændrer dog ikke på, at det tidslige

¹⁸ Nevers 2015, s. 85; Knudsen 2022, s. 131 og 137; Kaarsted 1968, s. 497; Mørch 2004, s. 91 og 95; Thorsen 1972, s. 176-177.

¹⁹ Thorsen 1972, s. 165.

²⁰ Denman 2001, s. 106; Wendel-Hansen 2016.

sammenfald mellem ophævelsen af klausulen og Holstein-Ledreborgs afgang er interessant – ikke mindst, hvis kongen i den parlamentariske situation, som de fleste fremstillinger indikerer, har følt sig reddet ud af en politisk knibe af Holstein.

Det er denne artikels formål på baggrund af offentlige kilder, ikke mindst af dagspressen, samt foreliggende forskning om Ludvig Holstein-Ledreborg og regerings-skiftene i 1909 at analysere omstændighederne omkring slotskapellets overgang til katolsk kapel og den offentlige reaktion på denne kongelige beslutning samt på denne baggrund at diskutere sandsynligheden af indholdet i den nævnte anekdote, altså: Er det korrekt, at Holstein-Ledreborg gjorde tilladelse til at indrette et katolsk slotskapel på Ledreborg til en betingelse for at tiltræde posten som konseilspræsident?

Katolikken

Lensgreven Johan Ludvig Carl Christian Tido Holstein til Ledreborg, der den 16. august 1909 blev Danmarks konseilspræsident, var katolik, og det var befolkningen så udmærket godt klar over, ikke mindst fordi det ikke var en oplysning, greven havde gjort noget for at holde skjult.

Da han i begyndelsen af 1870'erne var blevet en del af den offentlige debat, var det netop som ivrig forsvarer for katolicismen i det, han betragtede som uberettigede angreb på den katolske kirke, ikke mindst i lyset af Det Første Vatikankoncil i 1869-70, der blandt andet fastslog pavens ufejlbarlighed i udtalelser gjort *ex cathedra*. I 1872 reagerede han i et åbent brev i kraftige vendinger på pastor G. Schepelern fra Trinitatis Kirke i København, der året forinden havde skrevet en artikel i dagbladet *Fædrelandet* i

anledning af udgivelsen af en indføring i katolicisme.²¹ I brevet anklagede Holstein-Ledreborg Schepelern for i stil med sine kolleger at forfalde til "*Citatjaskeri* og [...] uforgribelig dogmatisk *Postuleringen*" i behandlingen af den katolske kirkes lære.²² Samme år fik Holstein-Ledreborg desuden udgivet pamfletten *Evangelisk-Luthersk (en negativ Bestemmelse)*. Heri ender forfatteren lidet diplomatisk med at fastslå, at "saameget staar jo dog urokkeligt fast: 'Christendom' er det evangelisk Lutherske ikke".²³

Holstein-Ledreborgs virkelig store offentlige bedrift var dog hans engagement som politiker, som fandt sin begyndelse, da han blev indvalgt i Folketinget i 1872, og den nåede foreløbig sin afslutning i 1890 ved Holstein-Ledreborgs udtræden. Han var medlem af Venstre fra 1875 og var i forfatningskampens mest intense år partiets finansordfører og dermed et væsentligt indslag i finanslovsdebatterne, som i 1880'erne blev et særlig centralt politisk debatforum. Kombinationen af at være lensgreve og venstremand var ikke bare ejendommelig, men blev i højrekredse opfattet som decideret selvmodsigende. Redaktøren på det konservative dagblad *Folkets Avis*, H. Wulff, opbyggede sit portræt af Holstein-Ledreborg i sin udgivelse *Den danske Rigsdag* fra 1882 på den måde, at første tredjedel beskrev Holsteins strålende byrd, uddannelse og hele potentiale. "Men ak", så kom omslaget til Venstre i 1870'erne.²⁴ Også Holsteins partifælle Erik Henrichsen hæftede sig i sit portræt af lensgreven fra et af de første år

²¹ *Fædrelandet*, 30. december 1871, s. 1.

²² J.L. Holstein: *Aabent Sendebrev til Pastor G. Schepelern*, København 1872(a), s. 8.

²³ J.L. Holstein: *Evangelisk-Luthersk (en negativ Bestemmelse)*, København 1872(b), s. 130.

²⁴ H. Wulff: *Den danske Rigsdag. Politiske Portrætter af samtlige Rigsdagens Medlemmer 1879-1881*, København 1882, s. 163.

af 1900-tallet, at her havde demokratiet fundet en støtte i aristokratiet.²⁵ Svend Thorsen hævder, at Holstein-Ledreborg blev betragtet som standsforræder,²⁶ og Søren Mørch beskriver det at være venstremand og lensgreve som en "contradictio in adjecto", hvis ikke det altså var, fordi der var en, nemlig Holstein-Ledreborg.²⁷

Selv i denne meget tilspidsede periode bestred kun få, at han som politiker og debattør var et unikum. Selv hans mest forbenede modstandere påpegede, som allerede antydet, i deres beskrivelser af ham Holsteins strålende begavelse.²⁸ Holstein-Ledreborg var desuden en brillant taler. To af landets største kapaciteter, hvad angår dansk parlamentarisk liv fra et biografisk perspektiv, den historiske forfatter (og venstremand) Emil Elberling og Folketingets protokolsekretær 1933-62 Svend Thorsen, vurderede Holstein højt i denne forbindelse. Elberling hæfter sig i *Dansk biografisk Leksikon* i 1894 ved Holstein-Ledreborgs "Vid og [...] sprudlende Veltalenhed"²⁹, mens Thorsen, blandt andet baseret på en udtalelse af Edvard Brandes, beskriver Holstein-Ledreborg som formodentlig den største taler, der havde taget ordet i Folketinget.³⁰ Ikke mindst deltagelsen i katolicisme-debatten i 1870'erne som et af hans første skridt i offentlig meningsudveksling

²⁵ Erik Henriksen: *Mændene fra Forfatningskampen*, bd. 1, København 1913, s. 278.

²⁶ Thorsen 1972, s. 167-168.

²⁷ Mørch 2004, s. 90.

²⁸ Wulff 1882, s. 161. Topsøe 1878, s. 145. Både Wulff (*Folkets Avis*) og Topsøe (*Dagbladet*) nærede højresympatier, hvilket præger deres udgivelser.

²⁹ Emil Elberling: art. "Holstein, Johan Ludvig Carl Christian Tido", *Dansk Biografisk Leksikon*, bd. 8, København 1894, s. 43-46 (45).

³⁰ Svend Thorsen: *Danmarks Rigsdag*, København 1947, s. 166. Thorsen 1972, s. 167. Se desuden den ellers kritiske højremand H. Wulffs ros til Holsteins talerevner i Wulff 1882, s. 162-163 samt Nevers 2015, s. 85

gjorde imidlertid, at hans religiøse overbevisning vedblivende hang fast ved ham.³¹ Hans politiske modstandere undlod ikke at bruge den imod ham. Med beskrivelser som V.C.S. Topsøes "Ultramontanismens eneste Mand" kunne der endda ligge en implicit problematisering af, om hans loyalitet lå hos nationen eller hos paven i Rom.³²

I det konservative vittighedsblad *Punch* var Holstein-Ledreborg et ivrigt brugt offer. Det katolske islæt var ikke under alle forhold til stede, men dukkede lejlighedsvist op, når det gav mening, for eksempel som munk eller katolsk pater, der svinger et røgelseskar.³³ Han blev desuden med mellemrum nedsættende tillagt en sympati for jesuitterne og deres moralske læresætning, at målet helliger midlet. Det gjorde for eksempel den socialdemokratiske presse i 1909 ved at kritisere, at den angiveligt antimilitaristiske lensgreve ville, som det senere vil blive uddybet, gennemføre en forsvarslov, som opretholdt den ellers af antimilitaristerne særligt forhadte Københavns Befæstning, alene med det formål at afværge en konstitutionel krise.³⁴

Denne ikke meget ivrige, men dog tilbagevendende henvisning til hans religiøse standpunkt skal ses på baggrund af den mistro til katolikkernes patriotisme, som havde en vis udbredelse i Europa i slutningen af 1800-tallet. Ikke mindst Første Vatikanerkoncils hævvelse af pavens ufejlbarlighed i 1870 medførte en kraftig politisk reaktion fra liberale og protestantiske kredse, fordi denne overdragelse af potentielt enorm autoritet til paven var en udfordring af de nationale og liberale forfatninger, og katolske tilhængere af denne doktrin, heriblandt Holstein-

³¹ Wulff 1882, s. 162.

³² V.C.S. Topsøe: *Politiske Portrætsstudier*, København 1878, s. 142.

³³ *Punch* 1887, s. 248. Se også *Punch* 1875, s. 224.

³⁴ *Vestjyllands Social-Demokrat*, 18. august 1909, s. 2. Se desuden Wulff 1882, s. 16.

Ledreborg, kunne få deres loyalitet over for konge og fædreland betvivlet, når de også var knyttet til en sådan autoritet, der lå *ultra montes*, hinsides bjergene.³⁵

Et særligt kraftigt udtryk for denne problematisering gennemførte Det Tyske Kejserriges konservative kansler Otto von Bismarck med liberal støtte fra 1871 i form af den såkaldte *Kulturkampf*. At katolikkerne som sådan var en politisk faktor, var klart nok, da de organiserede sig i partiet Zentrum, der i Bismarck-tiden konsoliderede sig på godt 20 procent af stemmerne. Deres bedste valg var i 1874, hvor partiet fik 27,9 procent af stemmerne. Bismarcks lovgivning mod katolikkerne søgte at begrænse pavedømmets indflydelse på den tyske katolske kirke, hvilket blandt andet kom til udtryk i øget kontrol med præsteuddannelserne og de katolske skoler, forbud mod en række katolske ordener, bl.a. jesuitterne, sikring af at det var menighederne og ikke Rom, der valgte menighedernes præster, samt obligatorisk borgerlig vielse. Lovgivningen førte til en tilspidset strid mellem Bismarck og paven og omfattende civil ulydighed blandt tyske katolikker.³⁶

I Danmark, der havde et betragteligt mindre, men dog voksende katolsk mindretal i perioden (omkring en procent af befolkningen), fik denne problematisering af ultramontanismen ikke dette politiske udtryk, men den fik dog flere talerør. Først og fremmest var der folkekirkens primas, Sjællands biskop H.L. Martensen, der fandt, at der kunne være tale om en katolsk fare, og som i 1874 udgav lejlighedsskriftet *Katholicisme og Protestantisme*. Heri fik dogmet om pavens ufejlbarlighed samt mange af de insti-

³⁵ Diarmaid MacCulloch: *A History of Christianity*, London 2010, s. 819-821 og 824-827.

³⁶ Thomas Nipperdey: *Deutsche Geschichte 1866-1918*, bd. II, München 1998, s. 372 og 374-375.

tutioner, som den tyske kulturkamp også havde haft fokus på, en ublid medfart. De samfundsmæssige implikationer beskrev han på følgende måde:

[...] i Kraft af dette har han [paven] under indtrædende Collisioner og Conflicter med de verdslige Regjeringer de katholske Undersaatters Samvittighed i sin Haand, efterdi den Sætning: man bør adlyde Gud mere end Mennesker, her betyder, at man bør adlyde Paven mere end Mennesker, altsaa ogsaa mere end Konger og verdslige Regjeringer. Han kan altsaa løse Undersaatterne fra deres Troskabseed, kan i Stridigheder mellem Kirken og Staten, eller i Sager betræffende geistlig-politiske Forhold, der ved Domstolene skulle afgjøres, befale Dommerne, i hvilken Retning de skulle dømme, kan indvirke paa politiske Valghandlinger o. s. v. Hans Organer, Jesuitterne, arbeide allevegne paa at faae Skolevæsenet i deres Haand, og da det vanskeligt lykkes med Statsskolerne, er det deres gamle Yndlingsidee at faae Friskoler oprettede ved Siden af Statsskolerne, en Idee, til hvis Virkeliggørelse de arbeide Haand i Haand med nyere liberale Bestræbelser. Men selve de civilisatoriske og politiske Idealer, der tilstræbes, ere tydeligt betegnede i Pius den Niendes Syllabus, en Samling af Sætninger, der uden videre Critik eller Sondring fordømme hele den nyere Humanitetsudvikling en bloc; f. Ex. fordømme Religionsfrihed, af hvilken Romerkirken saa godt veed at betjene sig i protestantiske Stater, isærdeleshed naar disse ere godtroende nok til at ansee enhver Forsigtighedsregel som uforuden; fordømme dem der nægte, at den papistiske Religion bør være Statsreligion med Udelukkelse af enhver anden; kræve at Skolerne, at Videnskaben og Philosophien skal underlægges Romerkirken o. s. v.³⁷

Samme linje lagde et par år efter den senere professor i kirkehistorie og biskop i Aalborg og Aarhus Fredrik

³⁷ H.L. Martensen: *Katholicisme og Protestantisme. Et Leilighedsskrift*, København 1874, s. 13-14.

Nielsen, da han, mens kateket ved Vor Frelser Kirke på Christianshavn, fremstillede pave Pius IX's ufejlbarlighedsdogme og intensivering af Mariadyrkelsen som banende vejen for paveforgudelse og et absolutistisk pave-styre og væk fra kristendommen.³⁸

Den udpræget ultramontane lensgreve endte altså fra begyndelsen på den forkerte side i en strid, der fostrede en vis mistillid fra det etablerede samfund, navnlig fra kirkelige kredse, i retning af det katolske mindretal – ikke mindst, da katolikkerne i Danmark i samme periode øgede deres tilslutning markant.³⁹ Ikke mindst Holstein-Ledreborgs konservative politiske modstandere brugte dette imod ham. Holstein-Ledreborg blev f.eks. i 1874 i *Dagens Nyheder* kritiseret for på den ene side angiveligt at kæmpe for "Folkeherredømmet", folkestyret, men samtidig selv var "ultramontan Tilbeder af den ufeilbare Pave".⁴⁰

Oftere end som katolik blev Holstein-Ledreborg dog i *Punch* karikeret som cirkusartist som en kommentar til hans politiske og retoriske balanceøvelser og illusionsnumre. Denne karikatur udsprang af den almindelige

³⁸ Fredrik Nielsen: *Romer-Kirken i det nittende Hundredaar*, bd. 1, København 1876, s. 385-391. Se videre om Nielsen Mattias Sommer Bostrup: "The Life and Afterlives of Bishop Fredrik Nielsen (1845–1907): Social Functions of Church History at the Fin de Siècle", *On the Matter. Studies on Manicheism and Church History Presented to Nils Arne Pedersen at Sixty-Five*, red. Lasse Løvlund Toft, Mattias Sommer Bostrup og René Falkenberg, Turnhout 2024, s. 495-518.

³⁹ Yvonne Maria Werner: *Nordisk katolicism. Katolsk mission och konversion i Danmark i ett nordiskt perspektiv*, Göteborg 2005, s. 43; Yvonne Maria Werner: "Grundtvig – en kyrkofader för danska katolska konvertiter runt sekelskiftet 1900", *Grundtvig – nyckeln till det danska?*, red. Hanne Sanders og Ole Vind, Göteborg 2003, s. 91-125 (97-98); Jes Fabricius Møller: "Katolikernes stilling og antikatholicismen i Danmark 1800-1849", *Kirkehistoriske Samlinger* 2012, s. 113-135 (133-134).

⁴⁰ *Dagens Nyheder*, 10. juli 1874, s. 1.

opfattelse blandt hans politiske modstandere, at Holstein-Ledreborgs politiske standpunkt var uhåndgribeligt, selvmodsigende eller decideret fornuftsstridigt, og som af hans politiske modstandere kunne tolkes som magtbrynde.⁴¹

Parallellen mellem Holstein-Ledreborg og Gustav Wieds beskrivelse af Niels Uldahl i *Fædrene æde Druer* fra 1908 har jeg selv tidligere draget.⁴² Wied skriver om Uldahls politiske karriere:

Naturligvis stillede han sig som Oppositionsmand. Ikke af Overbevisning, thi han havde ingen; men dels fordi hans Standsfæller lidt efter lidt havde trukket sig tilbage fra ham, og dels fordi han i Følge sit hele Natu-
rel *maatte* opponere. Han var en af den Slags »Karakterer«, der i et givet Øjeblik ikke viger tilbage for at hævde, at Sneen er sort.⁴³

Holstein-Ledreborg trak sig 1890 fra Folketinget og dansk politik med den begrundelse, at han havde mistet tilliden til reel forhandling med regeringen.⁴⁴

Den 16. august 1909 indvilligede imidlertid Holstein-Ledreborg, der i 19 år havde holdt sig ude af politik, modstræbende og efter gentagne forespørgsler i at blive konseilspræsident. Dermed er han den til dato eneste danske katolske regeringsleder. Det blev ikke et meget væsentligt element i pressens skildring af ham som regeringsleder, men dog et emne, der blev berørt. Det kom blandt andet til udtryk i den familieanekdote, som den sjællandske lokal-

⁴¹ Wulff 1882, s. 163-165.

⁴² Jens Lei Wendel-Hansen: "Grevernes fejde – et aristokratisk opgør i demokratiets ungdomsår", *Landbohistorisk Tidsskrift* 2 (2013a), s. 75-103 (75 og 97).

⁴³ Gustav Wied: *Romaner, noveller, skuespil*, bd. 11: "Fædrene æde Druer", København 1968, bd. 11, s. 35.

⁴⁴ J.L. Holstein: *Til mine Vælgere og Meningsfæller*, København 1890, s. 4 af skriftets unummererede sider.

presse hurtigt ved nyheden om tiltrædelsen fik spredt, nemlig at lensgreven som 10-årig på en familierejse til Rom var blevet væk fra sine forældre, der derefter ledte ivrigt efter den lille stamherre for at finde ham i en katolsk kostskole.⁴⁵ Selv det blot jævnt bibelkyndige menneske anno 1909 ville i denne historie kunne se parallellen til Jesu bortkomst som 12-årig, hvor Maria og Josef finder ham i templet diskuterende med de skriftkloge (Luk 2, 41-52). Det cementerede billedet af et menneske rodfæstet i sin religiøse overbevisning. Historierne havde mest af alt karakter af pudsigheder. En udbredt notits *efter* hans afgang kunne således påpege, at eftersom Holstein-Ledreborg den sidste halvanden uge af sin regeringsperiode også havde været forsvarsminister, og da marineministeren traditionelt havde været patron for Holmens Kirke, så havde en evangelisk-luthersk kirke i 11 dage været bestyret af en katolik.⁴⁶

Den Holstein-Ledreborg, der den 25. oktober fik kongens ord for, at han kunne indrette sit slotskapel, som han ville, var med andre ord et menneske, der i længere perioder af sit liv havde stået i offentlighedens søgelys. Han var hverken behagesyg eller stiltfærdig, og det kom med en pris. Sit religiøse standpunkt holdt hverken han selv eller hans kritikere ude af denne kamp, men gjorde den til en

⁴⁵ *Kallundborg Avis*, 16. august 1909, s. 1. *Iseffjords-Posten*, 17. august 1909, s. 1.

⁴⁶ *Nationaltidende*, 26. oktober 1909 (2. udg.), s. 2. *Østsjællands Avis*, 28. oktober 1909, s. 1. *Slagelse-Posten*, 27. oktober 1909, s. 1. *Iseffjords-Posten*, 29. oktober 1909, s. 2. *Roskilde Avis*, 27. oktober 1909, s. 2. *Kallundborg Avis*, 27. oktober 1909, s. 1. *Korsør Avis*, 28. oktober 1909, s. 2. *Københavns Amts-Avis*, 27. oktober 1909, s. 2. *Bornholms Avis og Amts-Tidende*, 27. oktober 1909, s. 1. *Ribe Stifts-Tidende*, 27. oktober 1909, s. 2. *Herning Folkeblad*, 29. oktober 1909, s. 2. *Skive Folketidende*, 27. oktober 1909, s. 2. *Herning Avis*, 28. oktober 1909, s. 2. *Randers Amts-Avis*, 27. oktober 1909, s. 2.

aktiv del af den. Holstein-Ledreborg havde selv begyndt sit offentlige virke i en religiøs strid, hvor han havde stillet sig i afgjort modsætning til størstedelen af det danske samfund. Det har næppe været svært for ham at se slotskapellet som både en rimelig betaling for at blive draget ind i politikken igen, som han i 1890 var udtrådt af og egentlig ikke ville ind i igen, men også som en oplagt måde at få lov til at le sidst.

At det religiøse modsætningsforhold vedvarende var et tema, understreges desuden af, at *Politiken* efter indvielsen af slotskapellet som katolsk i 1910 viderebragte det grundløse rygte til en større kreds, at et i samme forbindelse forsvundet maleri forestillende en række reformatorer, af den lokale sognepræst blev formodet brændt af den katolske lensgreve. Heri skal man nok snarere end et antikatsk træk se et antiadeligt træk, men lensgrevens religiøse observans blev altså dermed endnu engang grund til mistanke.⁴⁷

Regeringsskiftet 1909

Holstein-Ledreborgs embedsperiode som konseilspræsident fra 16. august til 28. oktober 1909 er omgærdet med flere ejendommeligheder. Den bedst kendte er formodentlig dens afslutning, som var første gang, at en dansk regering gik af som følge af et mistillidsvotum i Folketinget. Det er skæbnens ironi, at Holstein-Ledreborg dermed medvirkede til konsolideringen af den parlamentariske statsskik, eftersom han, trods venstremand, var principiel modstander af parlamentarismen.

⁴⁷ Carsten Bach-Nielsen: "Reformatorernes kreds i Sankt Petri Kirke. Et konfessionelt maleris ikonografiske flertydighed", *Kirkehistoriske Samlinger* 2010, s. 205-211 (210-211).

Både tidligt og sent i sin politiske karriere havde Holstein markedsført sin kritik af den parlamentariske regeringsform.⁴⁸ I 1873 udtrykte han sin uvilje mod parlamentarismen med den begrundelse, at:

[...] man ved at opstille denne Sætning, at Regjeringen til enhver Tid skal være i Overensstemmelse med Folkethingets Flertal, derved stiller Flertallet ikke blot ved Siden af Thronen, men højere end Thronen, og det er Noget, som jeg for mit Vedkommende paa ingen Maade vil medvirke til [...]⁴⁹

Han opretholdt løbende i sin karriere, at 1866-grundloven ikke var parlamentarisk, men en "Centrifugalforfatning" uden noget midt- eller tyngdepunkt. Han appellerede ikke til folketingsparlamentarismens fuldførelse, men til et konstruktivt forhandlende lovgivningsmiljø.⁵⁰ Ved sin udtræden af dansk politik i 1890 vedstod han dette synspunkt:

Man kan have forskellige Meninger om, hvorvidt Magtens Deling er et heldigt politisk Princip. Det indrømmer jeg. Jeg ansér det for det bedste, ja for det eneste retfærdige og sunde i et lille Land, hvor Opgaven er den størst mulige Frihed for alle dygtige og brugbare Kræfter, uden Hensyn til om det er Flertals- eller Mindretalskræfter, Konservative eller Gjennembrudskræfter. Det er i vor Tid den eneste Garanti for fuld personlig Uafhængighed og mod det politiske Partiregimente.⁵¹

⁴⁸ For et samlet studium heraf, se Jens Lei Wendel-Hansen: "'ikke blot ved siden af Thronen, men højere end Thronen': Ludvig Holstein-Ledreborg og Folketingsparlamentarismen", *Historisk Tidsskrift* 113:2 (2013b), s. 479-496.

⁴⁹ *Rigsdagstidende* 1872-73, Forhandlingerne i Folkethinget, sp. 3805, jf. Wendel-Hansen 2013b, s. 484.

⁵⁰ Wendel-Hansen 2013b, s. 489. Citatet er fra *Rigsdagstidende* 1885-86, Forhandlingerne i Folkethinget, sp. 542-543.

⁵¹ Holstein 1890.

Når den selvsamme Holstein-Ledreborg i 1909 ikke tøvede med at gå af for et mistillidsvotum, var det formodentlig også snarere, fordi han ikke var særlig ivrig for overhovedet at have posten. Den følelse havde mange andre centralt placerede politikere også næret godt to måneder inden, i dagene før Holstein-Ledreborg trådte til, og dermed endte Danmark i en politisk, ja endda konstitutionel krise. Med kong Christian IX's udnævnelse af Danmarks første venstreregering i 1901 havde man i Danmark påbegyndt en udvikling mod folketingsparlamentarisme – at kongen udpegede en regering med udgangspunkt i Folketingets flertal. Denne udvikling følte Christian IX's efterfølger Frederik VIII sig forpligtet på. Men når de politikere, der kunne tænkes at blive bakket op af et folketingsflertal, i højere og højere grad vægrede sig mod at overtage posten som førsteminister, måtte det også sætte kongen i en stadig mere penibel situation, hvis der skulle tilvejebringes en parlamentarisk regering.

Holstein-Ledreborgs tiltræden er derfor også mindst lige så interessant som hans afgang. Det er en af de regeringsdannelser efter det konstitutionelle monarkis indførelse i 1848, hvor kongen mest aktivt har spillet en rolle.⁵² Det samtidig med, at Frederik VIII i reglen er blevet betragtet som en markant mere liberal konge end både sin forgænger og efterfølger og således opfattede sig selv som ikke bare stærk tilhænger af parlamentarismen, men også som dens intense forsvare.⁵³

Årsagerne til denne ejendommelige situation var tre: For det første var Venstrereformpartiets og De Moderates parlamentarisme-forståelse ikke den samme som Det Radikale Venstres, der havde overtaget Hørups "Ingen

⁵² Kaarsted 1968. Jespersen 2007, s. 104-116.

⁵³ Smidt 2020, s. 417.

over og ingen ved siden af Folketinget". De ikke-radikale venstrefolks parlamentarismeforståelse var baseret på tanken om et samarbejde mellem konge og folk – en tillempet udgave af Grundtvigs tanke om "Kongehaand og Folkestemme, begge stærke, begge fri".⁵⁴ Grundtvig havde med disse ord oprindeligt ment, at han fandt, at kongen skulle have enevældig magt og befolkningens talsmænd ytringsfrihed til at påvirke opinionen. Da Grundtvig skrev linjerne, var hans ideal stænderforfatningen med dens standsbaserede rådgivende forsamlinger i Roskilde og Viborg. Da han i 1866 talte imod grundlovsændringen og forsvarede Junigrundloven, sagde Grundtvig desuden direkte, at han ikke tilhørte gruppen af "den gamle Grundlovs Forgudere"⁵⁵. For Venstre blev Junigrundloven i langt højere grad et ideal med sit besluttende parlament valgt ved almindelig valgret – en holdning, man med Grundtvigs nej til ændringen i 1866 forsøgte at tage Grundtvig til indtægt for. Denne erindringsudvikling havde navnlig taget fart efter Grundtvigs død i 1872 og kom for eksempel til udtryk i 1897, da J.C. Christensen i en grundlovstale gengav verset fra Grundtvigs digt:

Folket løste Frederiks Lænke,
fri som hans blev ingen Haand,
Frederik, som man vel kan tænke,
Folket skar for Tungebaand;
Kongehaand og Folkestemme!

⁵⁴ Jens Lei Wendel-Hansen: "Frk. Friis' klarsyn og fru Møhges senilitet. Fortællinger om forfatningskampen", *Konfliktzonen Danmark. Stridende fortællinger om dansk historie*, red. Sidsel Bjerrum Fossat, Rasmus Glenthøj og Lone Kølle Martinsen, København 2018, s. 116-135 (126 og 129); N.F.S. Grundtvig: "Konge-Haand og Folkestemme", *28de Mai i det Danske Samfund*, København 1839, s. 5-6; her efter udgaven i Grundtvigs Værker, udg. af Center for Grundtvig-forskning ved Aarhus Universitet (www.grundtvigsværker.dk).

⁵⁵ *Rigsdagstidende* 1866, Forhandlingerne i Landstinget, sp. 18.

Lad det aldrig gaa af Glemme:
eders Frihed kom med Fred,
løst er I af Kjærlighed.⁵⁶

Hertil sagde Christensen, at Grundtvig både pegede på, "hvad der skete i 1660, og hvad der skete i 1849". Linjerne var imidlertid skrevet i 1839. Hvor Grundtvig med den anden Frederik havde ment Frederik VI, som gav stænderforfatningen, ændrede Christensen stiltiende dette til Frederik VII og Junigrundloven. Det var lige knapt i Grundtvigs ånd, men til gengæld var det i Venstres, der havde proklameret Junigrundloven fra 1849 at være "Folkets moralske Ret".⁵⁷

Ikke desto mindre rummede denne moderate parlamentarisme-forståelse om et samarbejde mellem en fri konge og et frit folk en vis kongelig bevægelsesfrihed i udpegelsen af regeringen, når blot han tog navnlig Folketinget i betragtning ved udnævnelsen, da det ellers ville blive svært for en regering faktisk at regere. Det var også det, kongen havde gjort i 1901, da han havde udpeget et venstreministerium, men selv bestemt, hvem der skulle lede det, nemlig juraprofessor J.H. Deuntzer. I en kompliceret parlamentarisk situation, hvor intet parlamentarisk flertal kunne skabes, kunne initiativet altså meget vel ud fra dette forfatningssyn falde på kongen, og en kompliceret parlamentarisk situation var præcis, hvad der var i 1909.

For det andet havde folketingsvalget i maj 1909 nemlig splittet Folketinget på en måde, så det blev betragteligt sværere at sammensætte en regering. Fra at have haft næsten absolut flertal gik Venstrereformpartiet med J.C. Christensen i spidsen nu markant tilbage. Det gjorde det

⁵⁶ *Frederiksborg Amts Avis*, 12. juni 1897, s. 1.

⁵⁷ *Venstres Program af 23de Marts 1872*, s. 1.

dels som følge af Alberti-skandalen, der var sprunget som en bombe året før. J.C. Christensen havde her måttet forlade posten som konseilspræsident, efter at justitsminister P.A. Alberti havde meldt sig selv for bedrageri. Med denne sammensætning af Folketinget krævede det reelt en stilltende forståelse fra tre af Folketingets fem partier, hvis en regering skulle kunne regne med ikke med det samme at blive nedstemt i Folketinget.⁵⁸

Dette hænger sammen med den tredje årsag til den mærkværdige politiske situation, nemlig at denne splitelse, udover Alberti-skandalen, skyldtes forsvarssagen, som derfor også bredt set blev fundet særlig nødvendig at få løst. Når forsvarssagen på den vis var blevet et dansk politisk smertensbarn var det på grund af den intense betydning, spørgsmålet havde fået under forfatningskampen. Spørgsmålet havde udviklet sig fra at være omgærdet af reel, åben og bevægelig diskussion til at blive taget til gidsel i den forfatningsstrid, der blev udkæmpet på finansloven.⁵⁹ Når forsvaret fik den tvivlsomme ære, var det, fordi forsvaret på daværende tidspunkt udgjorde omkring 40 % af finanslovens udgifter.⁶⁰ Skulle forfatningskampen udkæmpes på finansloven, kunne det altså meningsfuldt være på dette område. Denne kamp havde som sit omdrejningspunkt Københavns landbefæstning, der blev Højres erklærede mål og Venstres politiske aversion.

Med Systemskiftet i 1901 var det ikke længere nok for Venstre at stille en negativ forsvarspolitik. De moderate venstrefolk var overvejende grundtvigianere og forsvarsvenligt indstillede, ud fra den tanke, at nationen ikke

⁵⁸ Kaarsted 1968, s. 486.

⁵⁹ Hans Christian Bjerg: "Debatten om Danmarks strategiproblem 1872-76", *Historie. Jyske Samlinger, ny rk. 10* (1972), s. 1-83 (78-80).

⁶⁰ Kristian Hvidt: *Venstre og forsvarssagen 1870-1901*, Aarhus 1960, s. 11.

skulle dø stråddøden. De radikale var omvendt antimilitarister. Denne konflikt var lejlighedsvist kommet op under forfatningskampen og var gradvist intensiveret, og nogle år efter regeringsovertagelsen kunne bukserne ikke mere, og Det Radikale Venstre blev udskilt i 1905. I 1902 havde regeringen nedsat en forsvarskommission, og det var dens betænkning, man i 1909 skulle forholde sig til. I et stærkt fraktioneret politisk landskab med et stærkt politiseret forsvarsspørgsmål var dette ikke et let spørgsmål at få løst.

Konseilspræsident Niels Neergaard havde forgæves forsøgt at nå et forlig tidligere på året, hvilket havde resulteret i, at han måtte kaste håndklædet i ringen.⁶¹ Det splittede parlament med de moderate venstrefolk og deres samarbejdende parlamentarisme-opfattelse i en central position stillede kongen i en situation i 1909, hvor initiativet var forrykket fra Folketinget til ham selv. At ingen af de oplagte kandidater til konseilspræsidentposten egentlig ønskede at reagere på kongens initiativ, stillede dermed også kongen i en enormt frustrerende situation.

Når kongen endte med at spørge Holstein-Ledreborg, om han ville danne regering, var det således, fordi alle andre enten ikke ville eller ville være for kontroversielle – f.eks. en upolitisk minister som Andreas du Plessis de Richelieu, som det meget nær var blevet, eller J.C. Christensen, som stod sværet til oven på Alberti-skandalen. Heller ikke den siddende konseilspræsident, venstremanden Niels Neergaard, kunne det blive, da han ikke havde evnet at føre forsvarssagen til en løsning. Lederen af Landstingets afgørende mandater, den frikonservative Mogens Frijs, satte venstrefolkene sig imod. Klaus Bernt-

⁶¹ Kaarsted 1968, s. 488-489.

sen, der endte med at blive konseilspræsident i 1910, undslog sig også og henviste ligesom Frijs netop til Holstein-Ledreborg.⁶²

Men heller ikke Holstein-Ledreborg var et let valg. Han havde flere gange været på tale, men havde understreget for kongen, at han foretrak at "pleje sin Dont og sin Gigt". At kongen alligevel endte med at spørge Holstein-Ledreborg med den risiko for ydmygelse, endnu en afvisning ville medføre, vidner om størrelsen af kongens desperation.⁶³ Når det imidlertid endte med at blive Holstein-Ledreborg, der blev peget på, forklarer Svend Thorsen det med, at han for det første havde trukket sig fra aktiv politik i 1890 og dermed havde været uden for politikken i næsten 20 år. Derudover havde han ikke særlig interesse for en bestemt forsvarsløsning, men stillede sig åben og kunne derfor mægle mellem de forskellige venstrefraktioner.⁶⁴

En desperat konge, der, konfronteret med frygten for ukonstitutionelle tilstande og ingen ansvarlig regeringsleder, forsøgte at holde den parlamentariske skrue i vandet, havde altså med andre ord brug for hjælp fra en modvillig og insisterende, formodentlig endda på grund af den tidligere nævnte klausul også religiøst indigneret, katolsk lensgreve. I dette perspektiv forekom ejerens indretning og brug af sit eget slotskapel formodentlig at have været et beskedent offer, men også et, som det heller ikke er svært at se, at den i øvrigt udekorerede lensgreve nok kunne mene var en rimelig belønning.⁶⁵

⁶² Jespersen 2007, s. 108-110. Kaarsted 1968, s. 487, 491-492 og 495.

⁶³ Jespersen 2007, s. 110. Her er også citatet gengivet fra. Kaarsted 1968, s. 489-490.

⁶⁴ Thorsen 1972, s. 168 og 172.

⁶⁵ Thorsen 1972, s. 168.

Historien om slotskapellet

Historien om slotskapellet var ikke ny for den danske offentlighed, da Egan beskrev begivenhedsforløbet i 1919. Angiveligt er første gang, den bringes op i den danske offentlighed 5. juni 1910, hvor de to konservative aviser *Nationaltidende* og *Dagbladet* bragte følgende notits:

Indtil 1898 holdtes der evangelisk-luthersk Gudstjeneste i Kapellet paa Ledreborg. Nævnte Aar gik Kultusminister Styhr, paa den romersk-katholske Slotsherres Anmodning, ind paa, at disse Gudstjenester standsedes, dog at Kapellet ingensinde maatte benyttes til katholsk Gudstjeneste. Denne sidste Bestemmelse blev ophævet forrige Aar, medens Grev Holstein-Ledreborg var Konseilspræsident.

Der er intet at sige til, at en katholsk Husherre helst er fri for evangelisk Gudstjeneste i sit Slots Kapel, heller ikke til at han ønsker at kunne afholde katholsk Gudstjeneste. Men at Tilladelsen udvirkes netop i det korte Tidsrum, i hvilket nævnte Husherre er Ministerchef, er et nyt Vidnesbyrd om, i hvilken Grad Politik her i Landet maa tjene personlige Interesser.⁶⁶

Notitsen på grundlovsdag 1910 i *Nationaltidende* og *Dagbladet* blev den første af en række historier, der lader til at have kulmineret i august 1910, hvor planerne for kapellets indvielse til katolsk kapel blev offentlige. Når navnlig den konservative presse problematiserede historien, var det, fordi man heri så en personlig gunstbevisning baseret på en irregulær administrativ praksis.

⁶⁶ Citeret efter *Nationaltidende*, 5. juni 1910 (2. udgaves tillæg), s. 1. Se også *Dagbladet*, 5. juni 1910 (A-udgaven benævnt "Tillæg til Dagbladet og Dagens Nyheder"), s. 3. Den pågældende side er det samme tryk for de to aviser.

Det begrundede den konservative presse med, at de kirkelige myndigheder ikke var blevet informeret eller på anden måde inddraget i processen. *Nationaltidende* bebrejdede den tidligere kultusminister Styhr, at han "formodentlig i et svagt Øieblik" i 1890'erne havde lovet lensgreven nedlæggelsen af sognekirken uden at konferere med biskop og provst, der gjorde stor modstand. Den daværende konge havde, ifølge avisen, alene givet sit tilsagn til nedlæggelsen, fordi kapellet ikke kunne omdannes til katolsk kapel. Heller ikke i 1909 var der tilgået de kirkelige myndigheder oplysning om noget kongeligt reskript, hvor endda denne centrale betingelse for nedlæggelsen af sognekirken lod til at være ophævet.⁶⁷

Forbindelsen mellem lensgrevens embedsgerning i efteråret 1909 og ophævelsen af betingelsen var for den konservative presse et utvetydigt udtryk for, at personlige interesser spillede en stigende rolle i dansk politik.⁶⁸ Det kan selvfølgelig siges at være et belejligt standpunkt for en konservativ bevægelse, der var blevet sat fra bestillingen som regeringsbærende med Systemskiftet i 1901 og levede i den opfattelse, at alt var bedre der forinden. Men synspunktet skal også ses i en større sammenhæng, hvor netop et system bestående af en enten radikalt eller moderat venstrepræget opinion og politisk elite blev kraftigt kritiseret for netop politisk fnidder, magtbegær og karrieretænkning i ofte implicit kontrast til de under forfatningskampen højtsvungne idealistiske betragtninger. Perspektivet kom blandt andet til udtryk i Henrik Pontoppidans roman fra 1912-16 med den i denne forbindelse sigende titel *De*

⁶⁷ *Nationaltidende*, 18. august 1910 (2. udgave), s. 1.

⁶⁸ *Nationaltidende*, 18. august 1910 (2. udgave), s. 1. *Nationaltidende*, 3. november 1910, s. 1. *Nationaltidende*, 5. juni 1910 (2. udgaves tillæg), s. 1.

Dødes Rige. Også Gustav Wied havde i sine romaner fra omkring århundredeskiftet satiriseret over kontrasten mellem politisk ideal og virkelighed, som det for eksempel kom til udtryk i *Pastor Sørensen og Co.* fra 1913: "[...] den udøvende Magt ligger hos det evigt skiftende, vigende og vuggende Flertal, der dog stedse er stærkt nationalt farvet, og hvis arvelige Valgsprog lyder: Alt for Fædrelandet eller: Apres nous le déluge. Dette kaldes Parlamentarisme".⁶⁹

Det var desuden netop i forbindelse med forsvarssagen, at den første kvinde havde talt i det danske folketing. Det var Mary Westenholz, der kort efter Holstein-Ledreborgs tiltræden havde tiltvunget sig adgang til kammeret for at understrege, at hun ikke fandt, at medlemmerne tog deres opgave alvorligt. Hun havde spillet på netop de strenge, som *Nationaltidende* gjorde i kapelsagen året efter:

Her sidder I danske Mænd og købslaar og sjakrer i Magtbrynde og Egennytte om Landets Ve og Vel, men det skal siges fra dette Sted, at Danmarks Kvinder foragter Eder og brændemærker Eder som en Hob fædrelandsløse Lejesvende, der forraader Danmarks Ære.⁷⁰

Politik handlede i dette perspektiv om egennytte, ikke om landets bedste. *Nationaltidende* så sig bekræftet i det synspunkt, at tilladelsen var en "rent personlig Gunst" til lensgreven, da menighedshensyn ikke kunne gøre det. Den katolske menighed omkring Ledreborg talte "nogle polske Sæsonarbejdere fraregnede, kun otte Medlemmer".⁷¹

⁶⁹ Gustav Wied: *Romaner, noveller, skuespil*, bd. 9: "Pastor Sørensen og Co.", København 1968, s. 12.

⁷⁰ *Berlingske Tidende, Aften*, 19. august 1909, s. 1

⁷¹ *Nationaltidende*, 18. august 1910 (2. udgave), s. 1.

Det er interessant i denne sammenhæng, at den konservative presse generelt, også den mere nøgternt beskrivende og mindre polemiserende, betonedede forbindelsen mellem Holstein-Ledreborgs embedsperiode og betingelsens ophævelse.⁷² *Nationaltidende* hæftede sig ved, at den offentlig fremsatte formodning, at der var en årsagssammenhæng de to imellem, ikke var blevet dementeret.⁷³

Sammenhængen mellem embedsperioden og klausulens bortfald blev netop ingen steder dementeret, ej heller af grevefamilien selv. Derimod blev 1909-resolutionens indhold forsvaret af navnlig venstrepressen, der fandt, at sagen var i sin orden. Det begrundede man med, at lensgreven naturligvis måtte holde den slags gudstjeneste, han ville i sit eget slotskapel. *Lolland-Falsters Folketidende* skrev:

[...] At Greven nu har faaet lov til at lade afholde katolsk Gudstjeneste i Kapellet vil Folkekirken ikke alene tage med fuldkommen Ro, men alle dens fornuftige Medlemmer vil finde det ganske naturligt, at en Mand, enten han er Greve eller Husmand, faar Lov til i sit eget Hus at dyrke Gud paa den Maade, der stemmer med hans Overbevisning.⁷⁴

Den sidste del var en ordret gengivelse af en del af Grundlovens paragraf om religionsfrihed, 1866-grundlovens § 76, som gik tilbage til Junigrundloven som dennes § 81 og i øvrigt stadig står uændret i 1953-grundlovens § 67. Her spillede man fra avisens side på to typiske venstresynspunkter, nemlig Junigrundloven som "Folkets moralske Ret", men også den gamle Grundtvigs modstand mod

⁷² *Kallundborg Avis*, 3. november 1910, s. 1. *Berlingske Tidende*, Aften, 12. august 1910, s. 2.

⁷³ *Nationaltidende*, 3. november 1910, s. 1.

⁷⁴ *Lolland-Falsters Folketidende*, 23. august 1910, s. 2

samvittighedstvang og religiøs forfølgelse.⁷⁵ Enhver måtte dyrke Gud, som ens samvittighed bød en. Således kunne denne strid også ses som en fortsættelse af kampen i navnlig Den Grundlovgivende Rigsforsamling om, hvorvidt den evangelisk-lutherske kirkes forrang skulle forstås som en teologisk forpligtelse for staten eller alene et udtryk for, at det nu engang var dertil, de fleste hørte.⁷⁶

Den politiske betydning af historien endte imidlertid med at være beskeden. Der blev således ikke stillet nogle forespørgsler i Rigsdags-regi om forløbet, hvilket man dog oplagt kunne have gjort for at bringe fokus på sagen. Og i november 1910 blev altså så kapellet indviet ”i Stilhed”.

Købte kongen Holstein-Ledreborg for et slotskapel?

Det forekommer sandsynligt, at ophævelsen af den første af betingelserne fra 1898 ved resolution i 1909 hænger sammen med det forhold, at Holstein-Ledreborg var konseilspræsident.

Det gør det af tre grunde: For det første er der tidssammenfaldet. Resolutionen blev udstedt tre dage efter mistillidsvotummet, to dage efter demissionsbegæringens indlevering og tre dage inden lensgrevens formelle afgang. Da resolutionen blev udstedt sidst i embedsperioden og ikke først, kan dette sammenfald dog lige så godt give indtryk

⁷⁵ Se blandt andet N.F.S. Grundtvig: *Om Religions-Forfølgelse. En Stemme fra Nik. Fred. Sev. Grundtvig*, København 1842; her efter udgaven i Grundtvigs Værker, udg. af Center for Grundtvigforskning ved Aarhus Universitet (www.grundtvigsværker.dk).

⁷⁶ Lisbet Christoffersen og Niels Henrik Gregersen: ”Shaping the Danish people’s church in the context of freedom of religion. A.S. Ørsted (1778-1860) and N.F.S. Grundtvig (1783-1872)”, *Law and the Christian Tradition in Scandinavia*, red. Kjell Å Modéer og Helle Vogt, London 2021, s. 206-241 (226-227).

af en gunstbevisning fra kongen, altså en tak for vel udført arbejde, som det kan være en ved tiltrædelsen indgået aftale.

For det andet stod kong Frederik VIII i en særdeles penibel situation. Kongen havde behov for en blot nogenlunde samlende politisk figur, der også magtede at samle Rigsdagen om et forsvarsforlig. At både en upolitisk regeringschef og den skandaleramte J.C. Christensen var på tale, viser, hvor magert feltet var. Kunne indretningen og brugen af et slotskapel fastsat ved lidt uortodoks administrativ vej løse dette forfatningsmæssige problem, da en konstitutionel konge jo ikke kunne stå uden regeringsleder, var det formodentlig en lille pris at betale. Var kongen blevet stillet over for kravet ved Holstein-Ledreborgs tiltræden, havde han næppe kunnet sige nej. Med andre ord: Den politiske krises intensitet in mente ville kongen nok være tilbøjelig til at acceptere vilkårene, hvis Holstein-Ledreborg havde stillet ophævelsen af den første klausul fra 1898 som betingelse for tiltrædelse.

For det tredje gør lensgrevens kompromisløse stil og stærke katolske identitet det ikke sværere at forestille sig, at både den konservative presse og Egan havde ret i betragtningen om sammenhængen mellem Holstein-Ledreborgs tid som konseilspræsident og frafaldet af klausulen faktisk hang sammen. At indvielsen, forgæves, blev forsøgt holdt i stilhed, bekræfter kun dette billede.

På det foreliggende kildegrundlag lader det sig ikke endeligt godtgøre, at kongen faktisk købte lensgrevens tiltræden for ophævelsen af klausulen. Det er muligt, at betingelsen knytter sig til udnævnelsen, men det tidsmæssige sammenfald mellem ophævelsen den 25. oktober med mistillidsvotummet den 22. oktober og afskedsbegæringen den 23., gør det lettere tænkeligt, at ophævelsen af klausu-

len skal ses som netop en personlig belønning fra kongen efter endt tjeneste. Både på grund af Holstein-Ledreborgs tiltrædelse og regeringens succesfulde løsning på forsvarsspørgsmålet har kongen formodentlig følt sig i taknemmelighedsgæld til lensgreven.

Ikke desto mindre har den selv religiøst vakte, men lutherske Frederik VIII uden tvivl haft øje for, hvilke problematiseringer han risikerede at blive mødt med fra konservative kirkelige kredse. Ophævelsen af klausulen har desuden næppe været den første mulighed for belønning, en dansk konge ville være kommet på. Han kunne i henhold til almindelig praksis have tilbudt et ridderkors eller en hoftitel. Det taler for, at lensgreven har hjulpet kongen på vej, da majestæten skulle vælge belønningen i gavebøden. Tilskyndelsen hertil har Holstein næppe skullet lede længe efter. Den regelmæssige udstilling af hans religiøse standpunkt i hans politiske virke og hans irritation over ikke at kunne bruge sit slotskapel i overensstemmelse med samme standpunkt har uden tvivl gjort det anderledes let for lensgreven end for kongen at nå frem til en passende belønning.

Historikeren Jes Fabricius Møller har beskrevet Holstein-Ledreborgs tiltræden som konseilspræsident i 1909 som et udtryk for, at forestillingen om katolicismen som en samfundsmæssig trussel var endeligt afviklet.⁷⁷ Det bekræftes af den fraværende problematisering af det forhold, at kongens førsteminister i august 1909 blev en katolik. Sagen med kapellet synes imidlertid et rimeligt udtryk for, at fortidens antikatolicisme ikke var glemt hos Holstein-Ledreborg, samt at konservative dele af den offentlige debat ikke undlod at gribe en sen mulighed for

⁷⁷ Møller 2012, s. 134

at hævde lutherdommens forrang, hvis ikke konfessionelt, så kulturelt.

Abstract

On November 1, 1910, Ledreborg Castle chapel was inaugurated as a Catholic chapel. Although officially presented as a quiet event, it garnered widespread attention from local newspapers nationwide, reflecting its perceived significance among political observers. The conservative newspaper *Nationaltidende* highlighted the inauguration as the resolution of a highly discussed matter, rooted in an 1898 agreement between former Bishop and conservative Cultus Minister H.V. Styhr and Count Ludvig Holstein-Ledreborg, the owner of Ledreborg Castle. This agreement was formalized in a royal resolution on October 31, 1899, which decommissioned the chapel as a parish church, asserting that religious freedom made it inappropriate to compel Catholics to conduct Lutheran services in their own buildings. A key stipulation was that future Counts of Ledreborg would never use the chapel for Roman Catholic services.

In August 1909, Holstein-Ledreborg assumed the role of council president amid a political crisis, only to resign two months later following a vote of no confidence. Two days after delivering in his resignation, the mentioned restriction on the chapel was lifted by another royal resolution. Maurice Francis Egan, a close friend and former American envoy, later recounted that Holstein-Ledreborg had conditioned his acceptance of the council presidency on the chapel's conversion to Catholic use. However, archival research has failed to find official documentation supporting this claim, leaving it as an anecdote without concrete evidence.

Existing historical literature on Holstein-Ledreborg's brief tenure focuses primarily on his reluctant appointment, his role in passing defense laws, and his subsequent resignation, without addressing the chapel's status change. This article examines public sources and historical records to assess the likelihood of Egan's anecdote, suggesting that the timing of the chapel's conversion may indicate a political reward, though definitive proof remains elusive. The case of Ledreborg Chapel thus serves as a lens to explore the interplay between religion and politics in early 20th-century Denmark.